

Юрій Сиротюк

директор Недержавного аналітичного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
народний депутат України VII скликання

ДЕСЯТЬ НАЦІОНАЛІСТІВ-ЛІДЕРІВ: ДОСВІД УСПІХУ ЕКОНОМІЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ У СВІТІ

«Економічний націоналізм виходить передусім з довгострокових інтересів нації як спільноти, а не з егоїстичного пориву до наживи окремих її одиниць, з засад забезпечення самодостатності та економічної безпеки держави, гармонійного перерозподілу національного продукту»

27 років з початку проголошення Незалежності Україна безупинно декларує курс на економічні реформи. Починаючи з перших кроків першого Президента відновленої Української Держави Леоніда Кравчука та проявившись у програмі Леоніда Кучми «Шляхом радикальних економічних реформ», країну безупинно «реформують». А результати кожен громадянин відчуває на собі.

При чому ці реформи — неприродний «гібрид» ультраліберальних економічних реформ (що супроводжувався втратою державного контролю над економікою та фінансами і врешті-решт призвів до формування кланової монопольної олігархічної моделі економіки) та совкової соціальної політики (з роздутим державним апаратом, максимальною централізацією, невідкріпленими матеріально законодавчими обіцянками соціальних гарантій), яка

давала ґрунт для спекуляцій постколоніальних та колонізаційних політичних сил комуністичного ґатунку.

Результат цих реформ очевидний. Україна втратила потенційні стартові можливості як одного з європейських індустріальних лідерів, стрімко скотилася в усіх позиціях навіть у порівнянні з колоніальним станом часів УРСР; створена грабіжницька неокolonіальна модель соціального та економічного визиску — модель дикого монопольного олігархічного капіталізму, триває процес деіндустріалізації зі знищенням наукоємних сфер виробництва, поряд з цим розгортається жахлива демографічна криза зі стрімким зменшенням населення та штучним витисканням кваліфікованої робочої сили за кордон. Це все результат ультраліберальних реформ, що безупинно тривали всі роки Незалежності та привели до втрати зовнішньополітичної суб'єктності України. І кінця реформ, як і кінця падіння, не видно.

Чи є вихід з цієї ситуації і чи є курс на ультраліберальні реформи безальтернативним? Очевидно, є. Ця стаття подає лише поодинокі приклади вкрай успішних реформ у деяких країнах світу (на різних континентах), які були в схожій з Україною ситуації (постколоніальний стан, зовнішня агресія, олігархічний монополізм чи навпаки абсолютна зовнішня залежність, сировинний характер економіки). Цей рецепт — економічний націоналізм. Ба більше, смію припустити, що лише економічний націоналізм дозволить постколоніальній чи постокупаційній країні успішно потрапити у коло провідних економічних гравців.

Перш ніж випрацювати рецепти для української економіки, вважаю за доцільне згадати успішний досвід різних урядів, що добилися значних успіхів на шляху реформ у ХХ–ХХІ століттях в царині економічного розвитку та суспільного процвітання. Не всі з них прямо асоціювали себе з націоналізмом як ідеологією, наголошуючи на ролі консервативних, антикомуністичних чи просто традиціоналістських ідей, однак їхні політичні рухи, по суті, йшли

саме націоналістичним шляхом розвитку. У нашій десятці п'ять моделей економічного націоналізму, реалізованих у ХХ столітті у різних частинах світу, і п'ять чинних очільників держав, які використовують інструментарій економічного націоналізму.

Туреччина Мустафи Кемаль Ататюрка

Голова турецьких сил у визвольній війні проти Греції та союзних військ Антанти (1919–1922), очільник уряду Анкари в 1919–1921 роках, президент Туреччини в 1923–1936 роках. Ще до приходу до влади він мав репутацію досвідченого полководця, одного з генералів, що розбив британські сили при вторгненні на Галліполі. Після поразки Османської імперії у Першій світовій війні просував ідею розбудови світської та національної держави турків.

Досягнення у соціальній сфері та економіці:

– Встановлення державного контролю над стратегічними галузями економіки, насамперед у промисловості. Державний патронаж дозволив залучити інвестиції в розвиток інфраструктури. У результаті протягом 1924–1937 років протяжність залізних та асфальтованих доріг збільшилася майже на 50% — до 22 тис. км. Вже в середині 30-х Туреччина займала 3-тє місце за темпами економічного розвитку.

– Подолання проблеми безземелля селян шляхом перерозподілу земель османів, знаті, вакфів та духовенства. В результаті понад 70% сільських родин стали власниками своїх наділів.

– Впроваджена практика податкових канікул для малих підприємців, які лишень розпочинали свою справу.

– Подолано режим «капітуляцій» (тяжба нерівноправних договорів із європейськими державами у сфері економіки). До Першої світової під контролем великих держав Європи було майже 80% турецької, або тоді ще османської, промисловості. Після війни 1919–1922 років майже всі нерівноправні договори з Заходом перестали діяти.

– Була впроваджена стабільна національна валюта — ліра, для захисту якої діяли консорції, а пізніше був реформований Національний банк. Було знівлено вплив Османського банку, заснованого іноземцями, а турецькі гроші набули міцності.

Реформи Мустафи Кемалю послугували прикладом для багатьох східних держав. На досягнення Туреччини орієнтувалися Іранська та Афганська монархії. Копіюючи досягнення уряду Ататюрка, вони домоглися економічного підйому.

Греція Іоанніса Метаксаса

Прем'єр-міністр у Королівстві Греція в 1936–1941 роках. Встановив режим військової диктатури, формально зберігши порядок конституційної монархії.

Досягнення в економіці та соціальній сфері:

– Подолання економічної кризи, стабілізація національної валюти драхми.

– Впровадження норм робітничого законодавства, більша частина з них діє у Греції досі: 40-годинний робочий та 5-денний робочий тиждень; страхування від безробіття; створення державної служби зайнятості; впровадження декретної оплачуваної відпустки; гарантовані оплачувані щорічні двотижневі відпустки; впровадження жорсткіших норм безпеки праці. Було загалом побудовано соціальну державу.

– Відбувалося розширення сільськогосподарських земель, масово провадили державне будівництво дренажних систем.

– Набула поширення практика погашення фермерських боргів з казни, а також було встановлено підлогу цін для продукції галузі задля розподілу національного багатства на селі.

– Великі кошти з бюджету вкладали в інфраструктуру, зокрема будівництво залізниць.

– Здійснено великі проекти громадських робіт.

Франція Шарля де Голля

Після років повоєнного відставання від сусідів (насамперед Британії, Франції та країн Бенілюксу) в темпах росту ВВП, де Голль

– встановив суворий контроль над стратегічними галузями економіки (металургія, ВПК, залізниця і т. д.). Особливо важливі підприємства націоналізували, інші ж лишали за власниками, але з контролем з боку відповідних міністерств. Це дозволило залучити бюджетні і приватні інвестиції в наукоємні галузі та наздогнати в темпах розвитку європейських партнерів.

– Здобув енергетичну незалежність шляхом будівництва атомної високопродуктивної енергетики. За його президентства було запущено і під'єднано до електромережі сім реакторів, ще чотири почали будувати. Їх створювали з суттєвою державною підтримкою. Вже тоді це дозволило експортувати електрику за кордон. Нині на АЕС виробляється понад 70% спожитої французькою економікою енергії.

– Інвестування наукоємних галузей дозволило завершити розробку літаків «Конкорд»; почали будувати мережу швидкісних поїздів та модернізувати сільське господарство, що традиційно відіграло значну роль у господарчому житті Франції та у формуванні її експортного товару.

– Вибіркова державна підтримка, протекція та плани виробництва, зважаючи на адекватну потребу. Розвивалися відсталі в господарстві регіони. В результаті за все ХХ ст. у 1960-х у Франції була найменша різниця між регіонами за темпами приросту багатства.

– Депролетаризація робітничого класу, насамперед у стратегічних галузях. Акції та облигації фірм і підприємств на пільгових умовах продавали працівникам, що давало їм додатковий дохід і стимулювало до продуктивності. Фактично власниками деяких фірм були одночасно держагенції, робітники і безпосередньо біз-

несмени, що робило всіх зацікавленими у продуктивній праці. Це була загальноєвропейська тенденція, адже саме в 60-х максимально подолали майнову нерівність на Заході (у Франції та Німеччині 50% національного багатства було в руках 60% населення).

– Повернення самодостатності економіки, яка була втрачена через «План Маршала», який, з одного боку, дозволив повоєнній Франції відновитися, а з іншого критично прив'язав її економіку до США та Британії. Саме державне втручання дозволило прийти до самодостатності у багатьох галузях.

– Протягом усього президентства де Голля зростав золотий резерв та міць франка, оскільки уряд відмовився від використання долара у банківських запасах, вимінявши його на американське золото.

Загалом курс де Голля на пропорційну податкову систему, помірне державне регулювання економіки «дирижизм», протекція власних виробників, опора на Європейський ринок — всі ці засади певною мірою діяли в політикумі після нього, та значною мірою актуальні досі.

Португалія Антоніо де Олівейри Салазара

Лідер режиму «Нової держави», прем'єр-міністр Португалії (1932–1968). Встановив національно-консервативний режим (ідеологію лузотропікалізму), модернізував економіку однієї з найвідсталіших держав Європи.

– Забезпечив швидкі темпи економічного зростання до того найвідсталішої держави Європи.

– Забезпечив стрімкий розвиток промисловості (зокрема, під час Другої світової активно розробляли родовища вольфраму).

– Забезпечив розвиток інфраструктури, будівництва мостів і доріг, що стоять донині. Саме тоді звели перший міст через Тежу в Лісабоні, який і назвали Ponte Salazar — міст Салазара, завдовжки 2,5 км. Нині входить у 20 найдовших підвісних мостів світу.

– Забезпечив рівновагу між власниками заводів та робітниками, права яких підтримує уряд. «Нова держава» — форма корпоративного устрою суспільства, де права кожної верстви захищають в гармонії з загальними інтересами нації.

Південна Корея Пак Чун Хе

Голова військової хунти в 1961–1963 роках, президент Республіки Корея 1963–1979 роках. Прийшов до влади через кар'єру в армії. Проявив себе як талановитий офіцер у ході Корейської війни в 1950–1953 роках, за що отримав генеральське звання. В 1960-х його країна лежала в руїнах, катастрофічно відстаючи в економічному розвитку і за рівнем життя від КНДР, постійно відчуваючи військову загрозу. Крім того, у країні був політичний безлад, а корупція проникла в усі гілки влади. За таких обставин військові взяли наводити лад. Після короткого правління хунти генерал Пак Чун Хе переміг на демократичних президентських виборах з невеликим відривом.

– Відбудова народного господарства країни з нуля.

– На початку 1960-х Республіка Корея відставала в розвитку від КНДР, розмір її економіки був менше ніж 40 млрд доларів. На кінець правління Пак Чун Хе він становив понад 150 млрд.

– В останні роки 1960-х зростання ВВП досягало 25% у рік, в середині 1970-х — 45% на рік.

– Держава взяла на себе функцію залучення інвестиції та їх розподілу. Так було залучено японські технології та мільярди вливань у промисловість, а також десятки мільярдів від США за участь у В'єтнамській війні.

– За державної підтримки зміцнені великі Корейські корпорації чеболі (аналог японських дзайбацу), які практикували патерналістський підхід до управління робітниками. В 1950–1970 рр. починається історія таких промислових об'єднань, як LG, Samsung, Hunyundai. З 1960-х чеболі виробляють близько половини ВВП Ко-

реї. Традиційно для азіатського великого бізнесу ці корпорації беруть на себе функції і соціального забезпечення своїх працівників.

За підсумками правління Пак Чун Хе Республіка Корея була серед «Азійських тигрів».

Індія. Нарендра Моді

Чинний прем'єр-міністр Республіки Індія. Представник націоналістичної Бхаратії Джанати Парті, що є консервативно-релігійною альтернативою Індійському Національному Конгресу, що робив ставку на вестернізацію і спроби запозичення елементів соціалізму. Прийшов до влади під гаслами «Націоналізм — наше натхнення». В економічній сфері спирається на пропоновану ще М. Ганді ідею свадеші (власного виробництва).

Досягнення у сфері економіки:

– проведення валютної реформи, заміна старих купюр на нові. У листопаді 2017 року влада Індії без попередження оголосила про виведення з обігу банкнот номіналом 500 та 1000 рупій — найбільш популярних платіжних засобів країни. Рішення відмовитись від обігу купюр в 500 та 1000 рупій ухвалили раптово, але свідомо: аби всі ті, хто тримав свої накопичення в готівці, не встиг нічого вдіяти. «Це найбільший наступ на чорну готівку, який коли-небудь застосовували. Це шок для чорного ринку, спекулянтів та корумпованих осіб усіх відтінків та в усіх сферах життя», — пише Firstpost.

– Гроші старого зразка можна було покласти на банківський депозит. Але поява на рахунках великих сум готівки привертала пильну увагу податкових інспекторів та була наслідком подальшого розслідування щодо походження цих грошей. Банки зобов'язали передавати в податкові органи дані про особу, яка кладе на депозит велику суму. Якщо в рівні доходів щось не збігається, доводиться не лише сплатити податок, а ще й штраф, що дорівнює сумі податку, підвищеній на 200%.